

- 1992-2012. Twenty Years of Historic Building Conservation in Romania
The article may be found on pages 25-31.
- 1992-2012. Douăzeci de ani de restaurare a monumentelor istorice în România
Articolul se poate citi în paginile 25-31.
- 1992-2012. Műemléképületek restaurálásának 20 éve Romániában
A cikk a 25-31. oldalon olvasható.

built heritage
YEAR V • 20TH ISSUE

patrimoniu construit
ANUL V • NUMĂRUL 20

épített örökség
V. ÉVFOLYAM • 20. SZÁM

Transsylvania

Nostra

6 423493 000250

10,18 lei

4
2011

Content – Cuprins – Tartalom

- 1** ■ Virgil POP
Greetings *** Preambul *** Köszöntő
- 2** ■ Diana Ancuța IMECS
Șapte ani de la finalizarea lucrărilor de consolidare-restaurare asupra Bisericii „Sfântul Gheorghe” din Lupșa, județul Alba
Seven Years Since the Completion of Consolidation-Conservation Works at the Saint George Church in Lupșa, Alba County
- 10** ■ Virgil POP
O restaurare compromisă
A Compromised Conservation
- 12** ■ SZABÓ Bálint
UTILITAS 1991-2011
- 25** ■ Călin HOINĂRESCU
1992-2012. Douăzeci de ani de restaurare a monumentelor istorice în România
Constatări, aprecieri, repere
1992-2012. Twenty Years of Historic Building Conservation in Romania
Observations, Assessments, References
- 32** ■ BENCZÉDI Sándor
Az erdélyi magyar műemlékvédelem utóbbi húsz esztendeje
„Látszólag csillogó kártyavár, vagy értékszilánkok szétszórt sokasága”
The Past Twenty Years of Hungarian Built Heritage Conservation in Transylvania
“Apparently a Shiny House of Cards or a Multitude of Scattered Splinters of Values”
- 41** ■ MIHÁLY Ferenc
A restaurálás margójára
A Marginal Note on Conservation
- 44** ■ Ioana RUS
Câteva aspecte inedite din istoria Palatului Bánffy, astăzi Muzeul de Artă Cluj-Napoca
A Few Unknown Aspects from the History of the Bánffy Palace, Today the Cluj-Napoca Museum of Arts
- 56** ■ Ioana RUS
CO.RE. Built Heritage – ICOMOS Booklet Series, No. 2
CO.RE. Patrimoniul construit – Seria Caiete ICOMOS, nr. 2
CO.RE. Épített örökség – ICOMOS füzetek sorozat, 2. sz.
- 59** ■ KOVÁCS Zsolt
Liber discipulorum. Studies Celebrating Prof. Kovács András 65th Anniversary
Liber discipulorum. Studii la aniversarea de 65 de ani a prof. Kovács András
Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára
- 60** ■ BUCUR-HORVÁTH Ildikó
Illustrated Dictionary of Historic Roof Structures
Dicționar ilustrat de șarpante istorice
Történeti fedélszerkezetek illusztrált szakszótára

Transsylvania Nostra
built heritage • patrimoniul construit • épített örökség

Revista a apărut cu sprijinul Ordinului Arhitecților din România
din timbrul arhitecturii.

■ Editor in chief / Redactor șef / Főszerkesztő: **SZABÓ Bálint** ■ Subeditor in chief / Redactor șef adjunct / Főszerkesztő-helyettes: **Vasile MITREA**
■ Editorial Committee / Colegiul de redacție / Szerkesztőbizottság: **BENCZÉDI Sándor** (RO), **Șerban CANTACUZINO** (GB), **Mircea CRIȘAN** (RO), **Rodica CRIȘAN** (RO), **Miloš DRDÁČKÝ** (CZ), **Octavian GHEORGHU** (RO), **FEJÉRDY Tamás** (HU), **KIRIZSÁN Imola** (RO), **KOVÁCS András** (RO), **Christoph MACHAT** (DE), **Daniela MARCU ISTRATE** (RO), **MIHÁLY Ferenc** (RO), **Paul NIEDERMAIER** (RO), **Virgil POP** (RO), **Liliana ROȘIU** (RO), **Gennaro TAMPONE** (IT) ■ Collaborators / Colaboratori / Közreműködők: **Ana COȘOVEANU**, **Ioana DIACONU-MUREȘAN**, **EKE Zsuzsanna**, **JAKAB Márta**, **M-GYÖNGYÖSI Edith**, **Ioana RUS**, **SÁNDOR Boglárka**, **VINCZE Orsolya** ■ Layout Design / Concepția grafică / Grafikai szerkesztés: **IDEA PLUS** ■ Layout editor / Tehnoredactare / Tördelés: **TIPOTÉKA** ■ Editorial general secretary: **TAKÁCS Enikő** ■ Contact: editorial@transylvanianostra.eu
■ Publisher / Editura / Kiadó: **SC. Utilitas SRL**. Str. Breaza nr. 14, Cluj-Napoca, 400253 RO, Tel/Fax: 40-264-435489, e-mail: office@utilitas.ro ■ Publishing-house / Tipografia / Nyomda: **Europrint**, Oradea ■ The articles do not reflect in all cases the standpoint of the Transsylvania Nostra Journal. The articles' content and the quality of the images fall under the authors' responsibility. ■ Articolele autorilor nu reflectă în fiecare caz punctul de vedere al revistei Transsylvania Nostra. Responsabilitatea pentru conținutul articolelor și calitatea imaginilor revine autorilor. ■ A szerzők cikkei nem minden esetben tükrözik a Transsylvania Nostra folyóirat álláspontját. A cikkek tartalmáért és az illusztrációk minőségéért a szerző felel. ■ All rights reserved. The Journal may not be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publishers. 2011 © Fundația Transsylvania Nostra ■ ISSN 1842-5631

Will follow – Vor urma – Beharangozó

Topics of the 6th Year's Issues:

■ **1/2012 Issue**
Next year's first issue will have varying topics, in which there will be discussed the re-use of historic fortifications in Jersey as tourist accommodations, the establishment and regional division of the Saxons in Transylvania during the late Middle Ages, the conservation history of the native house of King Matthias I of Hungary, as well as the theory and practice of research on fortifications. At the same time we will present a selection of lectures presented in November 2011 at Cluj-Napoca.

■ **2/2012 Issue**
The main topic of the second issue will be urban planning, and it will contain articles on Transylvanian Saxon settlements, the Scientific Committee for Historic Towns and Villages within the Hungarian ICOMOS National Committee, surveys conducted in Transylvanian Saxon settlements and the use of the obtained data, the case study of the Saxon village of Alma Vii, the rehabilitation of a square in Oradea, as well as historic settlements in the Banat Region.

■ **3/2012 Issue**
In the third issue we will publish a selection of lectures from the 14th edition of the *Historic Structures International Conference*, organised between September 20-22, 2012.

■ **4/2012 Issue**
In the last issue of the year we will approach once again the finalised interventions that were financed from EU sources and were implemented on historic buildings between 2009 and 2011, such as the Károlyi Manor House in Carei, Transylvanian fortified churches, the Oradea Fortress, the barracks in Zalău and the Casino in Cluj-Napoca, respectively large-scale interventions in settlements with few heritage values and load-bearing structural influences in the creation of historic architectural spaces will also be discussed.

Tematicile numerelor anului VI:

■ **Numărul 1/2012**
Primul număr al anului viitor va avea tematici variate, în care se va discuta despre reutilizarea fortificațiilor istorice din Jersey ca locații de cazare turistică, stabilirea sașilor în Transilvania și diviziunea lor regională în evul mediu târziu, istoricul restaurării casei natale a regelui Matia Corvin, respectiv teoria și practica cercetării fortificațiilor. În același timp va fi publicată o selecție a unor prelegeri prezentate în luna noiembrie a anului 2011 la Cluj-Napoca.

■ **Numărul 2/2012**
Tematica principală a celui de-al doilea număr din anul 2012 va fi urbanistica și va conține articole despre localitățile săsești din Transilvania, despre Comitetul Științific al Așezărilor Istorice din cadrul Comitetului Național Maghiar ICOMOS, relevee efectuate

în localități săsești din Transilvania și utilizarea datelor obținute, studiul de caz al localității săsești Alma Vii, reabilitarea unei piețe din Oradea, respectiv localități istorice din Regiunea Banat.

■ **Numărul 3/2012**
În cel de-al treilea număr vom publica o selecție a prelegerilor celei de-a 14-a ediții a *Conferinței Internaționale de Structuri Portante Istorice*, care va fi organizată între 20-22 septembrie 2012.

■ **Numărul 4/2012**
În ultimul număr al anului vom reaborda intervențiile finalizate, care au fost finanțate din surse UE și au fost executate pe clădiri monumente istorice între anii 2009 și 2012, ca de exemplu Castelul Károlyi din Carei, biserici fortificate din Transilvania, Cetatea Oradea, cazarma din Zalău sau Chioscul din Cluj-Napoca, respectiv va fi vorba despre intervenții ample în localități cu valori patrimoniale puține și despre influența structurii portante în crearea spațiilor arhitecturale istorice.

A VI. évfolyam tematikus lapszámaiból:

■ **1/2012 lapszám**
A jövő évi első lapszám vegyes tematikájú lesz, amelyben szó esik a történeti erődítmények használatáról turistaszállásként Jerseyben, a szászok letelepedéséről és táji tagolódásáról Erdélyben a késő-középkorban, a kolozsvári Mátyás király-szülőház restaurálistörténetéről, az erődítmések műemléki kutatásának elveiről és gyakorlatáról, ugyanakkor válogatást közlünk a 2011 novemberében Kolozsváron elhangzott előadásokból.

■ **2/2012 lapszám**
A 2012-es év második lapszámának központi témája az urbanisztika, amelyben szó lesz az erdélyi szász településekről, a Magyar ICOMOS Nemzeti Bizottság Történeti Települések Szakbizottságáról, az erdélyi szász településfelmérésekről és azok hasznosításáról, Szászalmád szász település konkrét esetéről, egy nagyváradi térrehabilitációról, valamint a bánsági történeti településekről.

■ **3/2012 lapszám**
A harmadik lapszámban a 2012. szeptember 20–22. között szervezett *Történeti tartószerkezeti nemzetközi konferencia* 14. ülészakának előadásából közlünk válogatást.

■ **4/2012 lapszám**
Az év utolsó lapszámában újra foglalkozunk majd az EU-s forrásokból finanszírozott, befejezett beavatkozásokkal, amelyeket műemléképületeken hajtottak végre 2009 és 2012 között, mint például a nagykárolyi Károlyi-kastély, az erdélyi erődtemplomok, a Nagyvárad vár, a zilahi kaszárnya, a kolozsvári Kaszinó, illetve szó lesz a nagyméretű beavatkozásokról kis örökségértékekkel rendelkező történeti településeken és tartószerkezeti hatásokról történeti építészeti terek kialakításakor.

Reviewers – Recenzori – Lektorok

GUTTMANN Szabolcs, architect, Transylvanian Branch president of the Chamber of Romanian Architects ■ **KOVÁCS András**, PhD, art historian, professor at the Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania ■ **Vasile MITREA**, PhD, architect, consultant professor at the Technical University of Cluj-Napoca, Romania ■ **Sergiu NISTOR**, PhD, architect, associate professor at the University of Architecture and Urbanism Ion Mincu, București, Romania

■ Front cover photo: Carei, Károlyi Manor House – mantelpiece detail © UTILITAS Ltd. / Carei, Károlyi Manor House – elevation detail © UTILITAS Ltd. / Cluj-Napoca, Cluj-Mănăștur Roman Catholic Church – statue on the western elevation © UTILITAS Ltd. / Ardu, Károlyi Castle – south-western tower © UTILITAS Ltd. / Zalău, History Museum – detail of the main elevation © UTILITAS Ltd. / Cluj-Napoca, Bocskai House – stairwell © UTILITAS Ltd. / Carei, Károlyi Manor House – Neo-Gothic elevation © UTILITAS Ltd. / Cluj-Napoca, Unitarian Church – detail of the western elevation © Ștefan-Ionuț PERȘE / Cluj-Napoca, Unitarian Church – pulpit © Ștefan-Ionuț PERȘE
■ Back cover photo: Carei, Károlyi Manor House – the tower's Neo-Gothic decoration © UTILITAS Ltd. ■ Fotografie coperta I: Carei, Castelul Károlyi – detaliu șemineu © UTILITAS srl. / Carei, Castelul Károlyi – detaliu fațadă © UTILITAS srl. / Cluj-Napoca, Biserica Romano-catolică Cluj-Mănăștur – statuie pe fațada vestică © UTILITAS srl. / Ardu, Cetatea Károlyi – turnul de sud-vest © UTILITAS srl. / Zalău, Muzeul de Istorie – detaliu fațadă principală © UTILITAS srl. / Cluj-Napoca, Casa Bocskai – casa scării © UTILITAS srl. / Carei, Castelul Károlyi – fațadă neogotică © UTILITAS srl. / Cluj-Napoca, Biserica Unitariană – detaliu fațadă vestică © Ștefan-Ionuț PERȘE / Cluj-Napoca, Biserica Unitariană – amvon © Ștefan-Ionuț PERȘE ■ Fotografie coperta IV: Carei, Castelul Károlyi – decorația neogotică a turnului © UTILITAS srl. ■ Első fedél képe: Nagykároly, Károlyi-kastély – kandallópárkány részlete © UTILITAS kft. / Nagykároly, Károlyi-kastély – homlokzatrészlet © UTILITAS kft. / Kolozsvár, kolozsmonostori római-katolikus templom – nyugati homlokzati szobor © UTILITAS kft. / Erdőd, Károlyi-várkastély – délnyugati torony © UTILITAS kft. / Zilah, Történelmi Múzeum – főhomlokzat részlete © UTILITAS kft. / Kolozsvár, Bocskai-ház – lépcsőház © UTILITAS kft. / Nagykároly, Károlyi-kastély – neogótikus homlokzat © UTILITAS kft. / Kolozsvár, unitárius templom – nyugati homlokzat részlete © Ștefan-Ionuț PERȘE / Kolozsvár, unitárius templom – szöszék © Ștefan-Ionuț PERȘE ■ Hátsó fedél képe: Nagykároly, Károlyi-kastély – a torony neogótikus díszítése © UTILITAS kft.

■ Everybody declares oneself to be interested in the protection of heritage. Why is then heritage in such a mournful state? After 1990 an activity abolished in 1977 was reprised. It started with great enthusiasm, but also with much naivety. National and regional structures for the protection of heritage were established. State funding was launched again for conservation sites. It was soon observed that more conservation sites were opened than what the meagre budget allotted for this activity could handle. All governments succeeding each other after 1990 have declared their good intentions towards heritage protection. However, very few things were in fact done. It was clear that saving the heritage could not be accomplished from a state budget.

For the protection of urban heritage in an economic circuit, simply respecting the legislation would suffice. Why is it that the local and central administrations are so tolerant towards its devastation? The first reason is incompetence. Another is the fact that they do not feel held responsible by the electorate for their negligence. The population will not charge them, as it does not care. In those rare cases when the destruction or mutilation of the heritage can be stopped at local level, the intervention plans go before the central authorities, which are conciliating. This attitude also has an explanation: certain officials, from a town where everything is collapsing, consider it a whim to refuse, for example, the replacement of a traditional timber gate with one of a Roma palace, or the replacement of a tile roof covering with a tin sheet one. The new capitalists speculate with success this weakness of a hyper-centralised state. Institutions that should be worried about the fate of their own heritage knowingly destroy it. Prestigious higher educational institutions regard their own historical parks as waste lots good for constructions. In the pavilion ensemble of the Cluj University Clinics, listed as A-type historic buildings, a commercial mall is constructed under the eyes of the doctors who do not know where to extend their current buildings. The Romanian Orthodox Church encourages, by conditioning priests' promotions, the construction of new churches next to derelict ones. While half of the timber churches in Cluj County need roofing replacement, a new and lustrous mosaic is applied in the Cathedral, with costs amounting to 1.2 million Euros.

Virgil POP

Member of the Editorial Board

■ Toată lumea se declară interesată de protejarea patrimoniului. Cum se face atunci că starea patrimoniului este atât de jalnică? După 1990 s-a reînnoat o activitate abolită în 1977. S-a pornit cu mult entuziasm, dar și cu multă naivitate. S-au format structuri naționale și regionale pentru protecția patrimoniului. S-au reînceput finanțările de către stat pentru șantierele de restaurare. Nu după mult timp s-a observat că s-au deschis mai multe șantiere decât suporta firavul buget alocat pentru această activitate. Toate guvernele care s-au succedat după 1990 și-au declarat bunele intenții privind protejarea patrimoniului. Dar de făcut s-a făcut foarte puțin. Era clar că salvarea patrimoniului nu putea veni de la un buget de stat. Pentru protejarea patrimoniului urban aflat într-un circuit economic, simpla respectare a legislației ar fi suficientă. Ce face ca administrațiile locale și centrale să fie atât de tolerante față de devastarea acestuia? În primul rând incompetența, dar și faptul că nu se simt trase la răspundere de către electorat pentru această neglijență. Populația nu-i va taxa pentru că nu-i pasă. În rarele cazuri când se poate opri o distrugere sau mutilare a patrimoniului pe plan local, se intervine la autoritățile centrale, care sunt conciliante. Și această atitudine are o explicație: unor funcționari din orașul în care totul se prăbușește li se pare un moft refuzul înlocuirii unei porți de lemn tradiționale cu o poartă de palat țigănesc, sau a înlocuirii unei învelitori de țiglă cu una de tablă, de exemplu. Capitaliștii cei noi speculează cu succes această slăbiciune a statului hipercentralizat. Instituții care ar trebui să fie îngrijorate de soarta propriului patrimoniu îl distrug cu bună știință. Prestigioase instituții de învățământ superior își privesc propriile parcuri istorice ca pe niște maidane bune de construit. În Ansamblul pavilionar al clinicilor universitare din Cluj, clasate monument de categoria A se construiește un mall comercial sub ochii medicilor care nu mai știu pe unde să-și extindă actuala clădire. BOR (Biserica Ortodoxă Română – notă editorială) încurajează, prin condiționarea promovării preoților, construirea de biserici noi lângă cele păraginite. În timp ce jumătate din bisericile de lemn din județul Cluj au nevoie de înlocuirea învelitorii, în catedrală se aplică un mozaic nou, scump, în valoare de 1,2 milioane Euro.

Virgil POP

Membru al Comitetului de Redacție

■ Mindenki azt nyilatkozza, hogy érdekli az örökség védelme. De akkor miért van az örökség ennyire siralmas állapotban? 1990 után megújult egy 1977-ben megszüntetett tevékenység. Nagy lelkesedéssel, ugyanakkor temérdek naivitással indult. Országos és regionális műemlékvédelmi szervezetek jöttek létre. Újra megindult a helyreállítási munkatelepek állami finanszírozása. Hamarosan kiderült azonban, hogy több ilyen munkatelepet nyitottak meg, mint amennyit a tevékenységre kiutalt vézna költségvetés fedezni tudott volna. Az 1990 után egymást követő összes kormány kifejezte ugyan jó szándékát a műemlékvédelem iránt, de ténylegesen nagyon keveset tett. Egyértelművé vált tehát, hogy az örökség védelmét nem lehet megvalósítani az állami költségvetésből.

A gazdasági körforgásban levő városi örökség védelmének esetében a törvények egyszerű betartása elegendő lenne. Mitől annyira toleráns a helyi és a központi közigazgatás ennek pusztításával szemben? Elsősorban illetéktelensége miatt. De azért is, mert hanyagságáért nem érzi felelősségre vonva magát a választópolgárok által. A lakosság, érdektelenség miatt, nem fogja őket bírálni. Azon kevés esetben, amikor helyi szinten sikerül megállítani az örökség pusztítását vagy csonkítását, a beavatkozást az engedékenyebb központi hatóságok elé terjesztik. Ennek a magatartásnak is megvan a magyarázata: egyes tisztségviselőknek, egy olyan városból, ahol minden dől össze, szeszélynek tűnik megtagadni például egy hagyományos fakapu kicserélését egy cigánypalota kapujára vagy egy cseréphéjazat cseréjét bádogtetőre. Az új kapitalisták sikerrel használják ki a hipercentralizált állam ezen gyengeségét.

Olyan intézmények, amelyeknek aggodniuk kellene saját örökségük sorsáért, tudatosan pusztítják el azt. Jó hírnevű felsőoktatási intézmények építkezésnek való elhagyott területeknek tekintik saját történeti parkjaikat. A kolozsvári egyetemi klinikák pavilonegyüttesében, amely egy A kategóriás műemlék, bevásárlóközpont épül az orvosok szeme láttára, akik már azt sem tudják, hogy merre terjesszék ki jelenlegi épületeiket. A romániai Ortodox Egyház a papok előléptetésének feltételével buzdítja az elhagyott templomok melléti újak emelését. Míg Kolozs megye templomainak fele héjazatcserére vár, a katedrálisban egy 1,2 millió eurós értékű új, fényes mozaikot raknak.

Virgil POP

Szerkesztőbizottsági tag

■ Diana Ancuța IMECS¹

Șapte ani de la finalizarea lucrărilor de consolidare-restaurare asupra Bisericii „Sfântul Gheorghe” din Lupșa, județul Alba

■ **Rezumat:** Biserica „Sfântul Gheorghe” din Lupșa este o biserică ortodoxă de zid construită în epoca medievală și înscrisă astăzi pe Lista monumentelor istorice a Ministerului Culturii și Patrimoniului Național, având codul AB-II-m-A-00248. În 2011 se împlinesc șapte ani de la finalizarea lucrărilor de consolidare-restaurare pentru stoparea degradării bisericii. Trecerea acestor ani a testat dacă lucrările efectuate au fost benefice edificiului și dacă acesta s-a comportat bine în timp.

■ **Cuvinte cheie:** Transilvania, Alba, Lupșa, arhitectură medievală, biserică ortodoxă, consolidare-restaurare, comportare în timp.

Scurt istoric

■ În secolele XIV-XV a avut loc o înflorire a orașelor transilvănene, iar acest lucru s-a observat și prin dezvoltarea arhitecturii religioase. În paralel, procesul s-a extins și în sate, unde comunitățile căutau să-și construiască biserici sau să le „modernizeze” pe cele existente. În consecință, mediul rural a preluat tipul de plan al bisericii orășenești, dar într-un stil simplificat. Astfel, planimetria aleasă pentru noile biserici sătești era alcătuită doar dintr-o navă, un altar și uneori un turn-clopotniță.²

La acea vreme, satul Lupșa se găsea în aceeași situație. Așadar, într-un moment în care zona avea privilegiu nobiliare, în localitate s-a ridicat o biserică de zid, de rit ortodox.³ Datorită inscripției prezente în biserică: „La anii 1421 [...] zidită iaste [...] cu [...] sfânta biserică de oarecare boiar; anume Stanislau [...]”⁴, mult timp istoricii au considerat că anul construirii ei a fost 1421. În urma ultimelor descoperiri arheologice: o monedă datată 1376, emisă de Ludovic I, găsită într-unul din mormintele din jurul bisericii⁵, se crede totuși că anul construirii bisericii ar fi între 1366 și 1377.

1 Arhitect doctorand la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca. Autoarea dorește să mulțumească pentru sprijinul financiar acordat prin proiectul „Creșterea calității studiilor doctorale în științe ingineresti pentru sprijinirea dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”, contract: POSDRU/107/1.5/S/78534, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Architect, PhD student at the Technical University of Cluj-Napoca. The author wishes to thank for the financial support provided through the project “Increasing the quality of doctoral studies in engineering sciences for the development of a knowledge-based society”, contract: POSDRU/107/1.5/S/78534, project co-financed from the European Social Fund through the “Human Resources Development” Sectoral Operational Programme 2007-2013

2 Vasile DRĂGUȚ, *Arta gotică în România*, București, 1979, p. 72.

3 *Ibidem*, p. 36-37.

4 Virgil VĂTĂȘIANU, *Istoria artei feudale în Țările Române, vol. I, Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, București, 1959, p. 258.

5 Arhiva SC Utilitas SRL, documentația proiectului *Consolidare-restaurare biserică „Sfântul Gheorghe” – Lupșa*, arheolog Daniela MARCU ISTRATE, *Studiu arheologic*.

Seven Years Since the Completion of Consolidation-Conservation Works at the Saint George Church in Lupșa, Alba County

■ **Abstract:** The Saint George Church in Lupșa is an Orthodox masonry church built in the Middle Ages and included in the List of historic buildings of the Ministry of Culture and National Heritage, with the code AB-II-m-A-00248. This is the 7th year from the completion of the consolidation and conservation works, implemented in order to stop the church's degradation. The passing of these years has tested if the implemented works were beneficial for the building and if it has behaved well in time.

■ **Keywords:** Transilvania, Alba, Lupșa, mediaeval architecture, Orthodox church, consolidation-conservation, behaviour over time

Short History

■ The 14th and 15th centuries represented a flourishing period for Transylvanian towns, a fact that could also be observed through the development of religious architecture. In parallel, this process extended to villages, where the communities tried to build new churches or to “modernise” the existing ones. As a consequence, the rural areas borrowed the layout of the urban church, but in a simplified style. Thus, the layout chosen for the new village churches was composed only of a nave, an altar and sometimes a bell tower.²

At that time, the village of Lupșa was in the same situation. Thus, at a certain moment when the area had noble privileges, an Orthodox masonry church was built in the village.³ Due to the inscription in the church “La anii 1421 [...] zidită iaste [...] cu [...] sfânta biserică de oarecare boiar; anume Stanislau [...]”⁴ (approx. “In the year 1421 [...] is built [...] with [...] holy church by a certain nobleman; namely Stanislau [...]” – ed. note), for a long time historians believed that it was built in 1421. Following recent archaeological discoveries: a coin dated 1376, issued by Louis I of Hungary, found

2 Vasile DRĂGUȚ, *Arta gotică în România*, (București, 1979), 72.

3 *Ibidem*, 36-37.

4 Virgil VĂTĂȘIANU, *Istoria artei feudale în Țările Române, vol. I, Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, (București, 1959), 258.

■ Virgil POP¹

O restaurare compromisă

■ De curând s-a încheiat restaurarea bisericii din Lupșa. Restaurarea s-a făcut printr-un efort financiar substanțial al Ministerului Culturii, întrucât monumentul este abandonat și neutilizat de către comunitate. Atitudinea adoptată în restaurare este una „intellectualistă”, inventându-se de fapt un nou monument, care se adresează în special „cunoscătorilor” și pe care comunitatea, după cum s-a văzut, nu l-a dorit.

Monumentul se bucură și de o ambianță deosebită, având două perspective ascendente dinspre șoseaua principală, care face o buclă în zona monumentului.

Din păcate, după terminarea lucrărilor la biserică, care au coincis cu apogeul „lucratului în străinătate”, s-a extins o casă țărănească peste care se vedea biserica. Casa a fost mutilată prin mansardare și acoperire cu tablă ondulată. În acoperiș s-a introdus și o logie-lucarnă amplă, care probabil ne arată zona mediteraneană în care a lucrat proprietarul casei.

Acest fenomen este generalizat și arată lipsa de atașament față de tradiție. În mai toate satele țărani care agonisesc ceva bani la muncile agricole din Spania sau Italia se întorc cu un unic gând: să pună la pământ casa strămoșească și să o înlocuiască cu una hidoasă și nefuncțională. În Maramureș, de exemplu, casele de lemn sunt desființate și înlocuite cu unele de 2-3 niveluri, dar în care se locuiește într-o unică încăpere cu acces din spate.

Această tragedie este una națională: satele își pierd personalitatea prin apariția acestor construcții monstruoase dezvoltate pe câteva niveluri, vopsite în culori stridente, cu volumetrii bizare și învelite cu tablă ondu-

A Compromised Conservation

■ The conservation of the church in Lupșa was finalised not long ago. It was implemented through a substantial financial effort of the Ministry of Culture, because the historic building has been abandoned and is not being used by the community. The attitude adopted through this conservation is an “intellectualist” one, actually inventing a new building, addressed mostly to the “connoisseurs” and, as it could be seen, unwanted by the community.

The historic building enjoys a special ambience, having two ascending perspectives from the main road, which makes a loop in the buildings area.

Unfortunately, after the work on the church was finished, coinciding with the peak of the “working abroad” phenomenon, a rural house, over which the church could once be seen, was expanded. The house was mutilated by an attic conversion and by covering it with corrugated sheet metal. An ample loggia/dormer window was built within the roof, probably to reveal the Mediterranean area in which the house's owner had been employed.

This phenomenon is generalised and shows the lack of attachment to tradition. In most villages, the inhabitants who save some money through agricultural work in Spain or Italy return with a single thought: to demolish their ancestral home and to replace it with a hideous and dysfunctional one. In the area of Maramureș, for example, the timber houses are being dismantled and replaced with 2-3 storey buildings, of which only one room, with access from the rear, is used.

This tragedy is a national one: the villages are losing their personality through the apparition of these monstrous buildings with several storeys, painted in flashy colours, with bizarre volumes and covered with corrugated sheet metal. In the Romanian village, corrugated sheet metal used to cover only the (socialist) collective farms' stables, thus this option seems rather strange. Legislation cannot stop the decline of civilization in our villages.

In the case of Lupșa this foolish intervention is implemented in the immediate vicinity of the historic building and in its view cone from the road. Between the

1 Arhitect, conferențiar la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, România
Architect, associate professor at the Technical University of Cluj-Napoca, Romania

■ **Foto 1.** Interiorul Bisericii Ortodoxe din Lupșa, cu tavanul inițial refăcut și coastele bolții introduse în secolul al XVIII-lea

■ **Photo 1.** The interior of the Orthodox Church in Lupșa, with the reconstructed initial ceiling and the vault ribs introduced in the 18th century

■ **Foto 2.** Pinionul Bisericii Ortodoxe din Lupșa, conservat în podul actual

■ **Photo 2.** The gable of the Orthodox Church in Lupșa, preserved in the current attic

■ SZABÓ Bálint¹

UTILITAS 1991-2011

UTILITAS 1991-2011

■ **Rezumat:** La începutul anilor '90, în vidul creat în a doua parte a secolului XX, apar mai multe instituții care se angajează în protecția patrimoniului construit. Astfel, Centrul de cercetare-proiectare în domeniul patrimoniului construit – UTILITAS, prin munca calificată de cercetare-proiectare, în colaborare cu alți specialiști, și prin intervențiile la sute de monumente istorice, în majoritatea cazurilor de importanță națională, asigură conservarea, restaurarea și punerea în valoare a acestora. O altă preocupare este și aceea a creării unei infrastructuri pentru activități colaterale: laborator de cercetare sau editură (revistă științifică, cărți de specialitate) și de formare a tinerilor specialiști, în cadrul firmei sau în afara ei.

■ **Cuvinte cheie:** patrimoniu construit, cercetare-proiectare, specialiști de intervenții la construcții istorice

■ Activitatea de cercetare-proiectare în domeniul industriei construcțiilor supraviețuiește cu greu la noi în țară în anii '80, iar cercetarea legată de construcțiile istorice este aproape inexistentă. Transformările produse în urma evenimentelor din decembrie '89 surprind instituțiile de cercetare de profil lipsite de comenzi, axate în exclusivitate pe probleme ale construcțiilor contemporane și folosind de regulă tehnologii și instrumente învechite, neperformante. Instituțiile de învățământ superior, unde în anii '60-'70 exista o activitate de cercetare de regulă valoroasă pe probleme ale construcțiilor contemporane, în anii '90 sunt preocupate de revoluționarea

■ **Abstract:** Many institutions engaging in the protection of the built heritage appeared at the beginning of the '90s, in the vacuum created in the second half of the 20th century. The "Built Heritage Conservation Research and Design Centre – UTILITAS", through qualified research and design work in collaboration with other specialists, and through the interventions on hundreds of historic buildings, in most cases of national significance, ensures their preservation, conservation and presentation. Another area of concern is that of creating an infrastructure for collateral activities: test laboratory or publishing house (scientific journal, speciality books) and of training young specialists, within the company or outside it.

■ **Keywords:** built heritage, research and design, historic building intervention specialists

■ The activity of research and design within the field of construction industry barely survived in our country in the '80s and research on historic buildings was almost non-existent. The changes that followed the events of December '89 caught the specialised research institutions without orders, focused exclusively on problems of contemporary constructions and using mainly outdated, inefficient technologies and tools. The higher education institu-

¹ Professor doctor inginer, SC UTILITAS CCPDRPC SRL, Cluj-Napoca, România
PhD, engineer, UTILITAS Ltd., Cluj-Napoca, Romania

■ **Foto 1.** Intervenții complexe, total sau parțial executate până în prezent, cercetarea-proiectarea începută în anul: (a) Biserica evanghelică Bistrița – 1992, (b) Palatul Apor, Alba Iulia – 1994, (c) Biserica Ortodoxă Lupșa – 1994

■ **Photo 1.** Complex interventions, implemented entirely or partially up to the present; the research and design started in the year: (a) Lutheran Church in Bistrița – 1992, (b) Apor Palace, Alba Iulia – 1994, (c) Orthodox Church in Lupșa – 1994

■ Călin HOINĂRESCU¹

1992-2012.

Twenty Years of Historic Building Conservation in Romania

OBSERVATIONS, ASSESSMENTS, REFERENCES

■ **Abstract:** We shall try, in the following lines, to illustrate the evolution of the historic building conservation phenomenon in our country, after 1989, thus remembering the previous rules, given that it is necessary to give a brief definition of the notion of historic building conservation, an activity included in the field of construction works, but which individualises itself from general construction works.

■ **Keywords:** conservation, historic buildings, traditional crafts, capital repairs, research, design, implementation

■ The elaboration of documentations implies complex knowledge in the fields of research and design, based on detailed information from architecture, art history, archaeology, chemical, physical and biological analysis, conservation of painting, stone decoration, stucco, stained glass etc, all this adding to the information required by the field of current building design.

The implementation of conservation works is based on professional skills in the field of traditional crafts, but also on knowledge of the latest technological procedures. The materials used, high-quality dry timber, old format and handmade bricks, tiles or mission tiles, varieties of high-quality lime for the manufacturing of period mortars, various types of manually extracted and processed stone, accompanied by the latest technology, are all meant to traumatise as little as possible the weakened organism of the historic building to be conserved, limiting to a minimum the loss of its original substance.

It clearly results that the activity of historic building conservation is considerably differentiated from the current requirements of the field included in the construction activity. Thus, this specificity requires adequate technical and financial regulations, customised for the speciality of conservation works.

This short preamble was necessary in order to correctly appreciate the evolution of

1992-2012.

Douăzeci de ani de restaurare a monumentelor istorice în România

CONSTATĂRI, APRECIERI, REPERE

■ **Rezumat:** Vom încerca, în cele câteva rânduri care urmează, să ilustrăm evoluția fenomenului restaurării monumentelor istorice din țara noastră după anul 1989, amintindu-ne astfel și de regulile anterioare, în condițiile în care este necesară definirea sumară a conținutului noțiunii de restaurare a monumentelor, o activitate inclusă în domeniul lucrărilor de construcții, dar care însă se individualizează față de lucrările de construcții generale.

■ **Cuvinte cheie:** restaurare, monumente, meserii tradiționale, reparații capitale, cercetare, proiectare, execuție

■ Elaborarea documentațiilor presupune cunoștințe complexe din domeniile cercetării și proiectării, bazate pe informații detaliate de arhitectură, istoria artei, arheologie, analize chimice, fizice, biologice, restaurare pictură, decorații din piatră, stucatură, vitralii etc, acestea adăugându-se informațiilor solicitate de domeniul proiectării construcțiilor curente.

Executarea lucrărilor de restaurare se bazează pe deprinderi profesionale din domeniul meșteșugurilor și meseriilor tradiționale, dar și pe cunoașterea procedeele tehnologice de ultimă generație. Materialele utilizate, lemn uscat de calitate superioară, cărămizi, țigle și olane de format vechi confecționate manual, sortimente de var de calitate ridicată pentru realizarea mortarelor de epocă, diferite sortimente de piatră extrasă și prelucrată manual, la care se adaugă și tehnologia de ultimă generație, toate au menirea să traumatizeze cât mai puțin organismul slăbit al edificiului care se restaurează, limitând la minim pierderea substanței sale originare.

Prin urmare de aici rezultă cu claritate faptul că activitatea de restaurare a monumentelor istorice se diferențiază considerabil de cerințele curente ale domeniului construcțiilor. Astfel, acest specific reclamă reglementări tehnice și financiare adecvate, individualizate profilului lucrărilor de restaurare.

Acest scurt preambul a fost necesar pentru a putea aprecia corect evoluția fenomenului de restaurare a monumentelor istorice din țara noastră din ultimii 20 de ani.

Perioada deceniilor 6-8 ale secolului al XX-lea, până în anul 1977, a fost una benefică restaurării monumentelor istorice. Constituirea *Direcției*

1 Arhitect, președintele Uniunii Naționale ale Restauratorilor de Monumente Istorice, Ploiești, România
Architect, president of the National Association of Historic Building Conservationists, Ploiești, Romania

■ BENCZÉDI Sándor¹

Az erdélyi magyar műemlékvédelem utóbbi húsz esztendeje

„LÁTSZÓLAG CSILLOGÓ KÁRTYAVÁR, VAGY ÉRTÉKSZILÁNKOK SZÉTSZÓRT SOKASÁGA”

Mottó: Mindazoknak, akik ezt a tevékenységet az 1989-es változás előtti évek kedvezőtlen időszakában is végezték.

■ **Kivonat:** 2011 júliusának első napjaiban, amikor a Transsylvania Nostra főszerkesztője felkért, hogy írjak ismertetőt az említett szakmai folyóirat számára az utóbbi húsz esztendő erdélyi magyar műemlékvédelmének történetéről, távolról sem tudtam még, hogy mire vállalkoztam.

A nehézkes és hosszas anyaggyűjtés közben előtört emlékek, ellentmondások, kétségek, sikerek és csalódások sokasága arra készítetett, hogy ezt a feladatot az utókorra, egy következő nemzedék vállalkozó szellemű fiatal képviselőire hagyjam, hálátlan örökség (?), vagy felelősségteljes feladat gyanánt.

Nem érzem magam jogosultnak, és nem is rendelkezem megfelelő mennyiségű információval e feladat kimerítő és hiteles elvégzésére, de a megszabott terjedelmet sem találok megfelelőnek, hiszen egy teljes folyóirat-szám se lenne elegendő még a történetek felsorolására sem. Ezért írásomat adaléknak szánom, saját megélt élményeim alapján próbálok válogatást adni az elmúlt húsz év eseményeiből és saját tapasztalataimból.

■ **Kulcsszavak:** műemlékvédelem, Erdély, civil szerveződések

■ Két fontos kijelentés kísértett és hagyott, sajnos, keserű szájját az 1989-es eseményektől napjainkig, mindkettő meghatározó volt műemlékvédelmi tevékenységemre. Az első a néhai Radu POPA régészprofesszor egy mondata volt, amely 1990 elején a *Revista 22* című folyóiratban jelent meg: „A kommunizmusban az erdélyi műemlékek kettős megkülönböztetésben részesültek: társadalmi és etnikai szempontból.” A másodikat BAÁSZ Imre grafikusművész az *Európai Idő* című folyóiratnak adott interjújában fogalmazta meg: „ha nem léteznek saját intézményeink, önmagunk kell hogy megteremtjük intézményrendszerünket, mert ellenkező esetben nincs semmi esélyünk fennmaradni.”

Az idézett gondolatok megfogalmazói már húsz éve elhunytak, mi azonban még mindig nem voltunk képesek ezt a két, mondhatnám, axiómát megváltoztatni. Számptalan jó történet ugyan az elmúlt húsz évben az erdélyi magyar műemlékek megmentése érdekében, de vajon elég volt-e, amit tettünk e cél érdekében? Úgy sejtem, hogy sok erdélyi magyar (szak)ember nem ért egyet a következő személyes kis történet tanulságával, amelyet

The Past Twenty Years of Hungarian Built Heritage Conservation in Transylvania

“APPARENTLY A SHINY HOUSE OF CARDS OR A MULTITUDE OF SCATTERED SPLINTERS OF VALUES”

Motto: To all those who engaged in this activity in the unfavourable conditions of the period prior to the 1989 regime change.

■ **Abstract:** In the first days of July 2011, when the editor-in-chief of the Transsylvania Nostra Journal asked me to prepare a presentation on the history of the past twenty years of Hungarian built heritage conservation in Transylvania for the specialist journal, I was hardly aware of what I undertook.

During the cumbersome and long process of material gathering, a multitude of memories, contradictions, doubts, successes and failures came to my mind. They finally made me leave the task to posterity and to the enterprising young representatives of a new generation, as an ingrate heritage(?) or responsible task.

I do not feel myself entitled to undertake the task, nor do I possess enough information to be able to complete it reliably and exhaustively. I also find the assigned length inappropriate, as not even a complete issue would be enough, even for simply listing the events. In light of the above remarks, I only intend my contribution as an addition. I will try to provide a selection of the events of the past twenty years, based on my own, lived experiences.

■ **Keywords:** build heritage conservation, Transilvania, NGOs

■ Ever since 1989 and until today, two central remarks have haunted me with their bitter taste and both had a defining influence on my built heritage conservation activity. The first was made by the late Radu POPA, professor of archaeology, and appeared in early 1990 in the journal *Revista 22*: “Under communism, Transylvanian built heritage suffered a double discrimination, socially and ethnically.” The other remark was made by graphic artist Imre BAÁSZ in an interview given to the magazine *Európai Idő*: “if we do not possess our own system

1 Építész, ATELIER M Kft., Sepsiszentgyörgy, Románia
Architect, “ATELIER M” Ltd., Sfântu Gheorghe, Romania

■ MIHÁLY Ferenc¹

A Marginal Note on Conservation

■ **Abstract:** The journal's editor-in-chief requested a review and brief sketch of the last 20 years of conservation works. Far from attempting a complete presentation of artwork conservation in the mentioned period, we would rather raise awareness of the problems and difficulties that are abundant in this field of work. Our observations refer primarily to artworks from the regions inhabited by Hungarians and Saxons. Unfortunately, we are unable to speak about a process, a deliberate short-, mid- or long-term strategy, nor about the formation of a professional group of conservationists. The main reasons for this may be looked for in the following.

■ **Keywords:** conservation, artistic components, artist-conservationist, Transylvania, mural, painted surface, inscription

■ Firstly, we are not aware of what we have. The extant lists of historic buildings are deficient, imprecise and occasionally barely usable. Built heritage is to a certain extent accounted for, but the artworks inside or inherent in historic buildings are hardly ever signalled. They are not taken into account even at a recording or enlisting level, not to mention chronology, size, extension, perchance description of state. Hence, the individuals or institutions that are meant to protect them do not know in fact what is to be protected. In the case of a historic building, when a design or documentation is handed in for the authorisation of a smaller- or larger-scale intervention, the conservation architect who draws up the plan either takes into consideration these artworks or completely ignores them.

Nevertheless, in most cases interventions on historic buildings affect, directly or indirectly, artistic components as well. According to our knowledge, there are no established rules or operable and accepted practices regarding the necessary documents on artistic components to be attached in the case of the different levels of historic building conservation works. The situation is worsened by the fact that the regional committees on historic building conservation are mostly composed of architects and engineers, thus lacking the expertise of art historians, archaeologists and conservationists.

If by chance the fortunate situation should arise that the architect took into account these artworks during the design process, the next

A restaurálás margójára

■ **Kivonat:** Az elmúlt 20 év restaurálási munkálatainak áttekintésére, rövid vázolására kért fel a lap főszerkesztője. Korántsem vállalkozunk a teljesség igényével bemutatni a szóban forgó időszakban erdélyi képzőművészeti alkotásokon végzett restaurálási munkálatokat, inkább a problémákra, nehézségekre hívjuk fel a figyelmet, melyek bőven akadnak ezen a területen. Észrevételeink elsősorban a magyarok és szászok lakta területek műalkotásaira vonatkoznak. Sajnos nem beszélhetünk folyamatról, átgondolt rövid-, közép- vagy hosszútávú stratégiáról, sem restaurátoriskola kialakulásáról. Ezeknek fő okait a következőkben látjuk.

■ **Kulcsszavak:** restaurálás, képzőművészeti tartozékok, művész-restaurátor, Erdély, falkép, festett felület, felirat

■ Először is nem tudjuk, hogy mivel rendelkezünk. A meglévő műemlékjegyzékeink hiányosak, pontatlanok, esetenként alig használhatók. Az épített emlékeket még valamelyest számon tartják, de a bennük levő vagy rejlő képzőművészeti műalkotásokat aligha jelzik. Még számbavétel vagy felsorolás szintjén sem szerepelnek, nem is beszélve a kronológiáról, méretről, kiterjedésről, esetleg állapotleírásról. Ebből adódóan azok a személyek vagy azok az intézmények, amelyek ezek védelmére hivatottak, nem is tudják, hogy mit kell védeniük. Egy műemlék esetében egy kisebb vagy nagyobb beavatkozásra benyújtott engedélyeztetési terv, esetleg dokumentáció vagy számol ezen műalkotásokkal, vagy számba sem veszi őket. A műemlékes beavatkozások viszont többnyire közvetve vagy közvetlenül a képzőművészeti tartozékokat is érintik. Tudomásunk szerint semmilyen rögzített szabály nem létezik, vagy pedig nincs működőképes, elfogadott metódus arra vonatkozóan, hogy a különböző szintű műemlék-helyreállítások esetében a művészeti tartozékokra vonatkozóan milyen dokumentumok csatolandók. Mindehhez társul, hogy a területi műemlékvédő bizottságok rendszerint építészekből és építőmérnökökből verbuválódnak, nélkülözve a művészettörténész, régész és restaurátor szaktudását.

Ha netán mégis az a szerencsés eset állna elő, hogy a tervet készítő műemlékes építész számol ezen műalkotásokkal a terv szintjén, a következő buktató a munkát kivitelezéskor adódik. A műemlékes hatóságok aligha ellenőrzik, hogy a helyszínen mennyire követték, vagy tértek el az engedélyezett tervben előírtaktól.

Sajnos a gyakorlat azt mutatja, hogy a nyílászárók kezelése, ajtók, ablakok cseréje, falburkolatok, fa padlók és födémek eltávolítása vagy javítása anélkül történik, hogy ezeken a minimális kutatás megtörténne. Legtöbb hiányosság a nyílászárók cseréjét illetően mutatkozik, amely folyamat igen csak fölgyorsult az utóbbi 20 esztendőben. Noha ezek díszítése, festése, felületkezelése gyakran a művészeti tartozékok kategóriájába sorolható.

1 Farestaurátor, FORNAX Kft., Csíkszereda, Románia
Wood conservator, FORNAX Ltd, Miercurea Ciuc, Romania

■ Ioana RUS¹

Câteva aspecte inedite din istoria Palatului Bánffy, astăzi Muzeul de Artă Cluj-Napoca

A Few Unknown Aspects from the History of the Bánffy Palace, Today the Cluj-Napoca Museum of Arts

■ **Rezumat:** Muzeul de artă celebrează anul acesta împlinirea a 60 de ani de existență la Cluj, după actul de înființare din 1951 și deschiderea porților sale la data de 21 august 1952 în clădirea fostei Redute. Colecțiile sale au fost apoi mutate în anul 1957 în Palatul Bánffy din actuala Piață a Unirii, cu care ocazie acest monument a trecut printr-o serie de ample transformări, pentru a răspunde cerințelor specifice activității muzeistice.

■ **Abstract:** In 2011 the Museum of Art celebrates 60 years of existence in Cluj, after its founding in 1951 and its opening on August 21, 1952, in the edifice, which is at present the Museum of Ethnography. The art collections were moved in 1957 in the Bánffy Palace from today's Unirii Square, on which occasion the historic building went through a series of extensive transformations, in order to meet the requests specific to the activities of a museum.

■ **Cuvinte cheie:** Palatul Bánffy, istorie, restaurare, muzeu, 1951-1972

■ **Keywords:** The Bánffy Palace, history, conservation, museum, 1951-1972

Introducere

■ La începutul lunii noiembrie a acestui an, Muzeul de Artă Cluj-Napoca a lansat o serie de evenimente expoziționale cu scopul celebrării a 60 de ani de la înființarea acestei instituții la Cluj prin actul nr. 3331/1951, la propunerea Comisiei Permanente pentru Artă și Cultură din 7 februarie 1951. Deși inițial a fost propus ca locație Palatul Bánffy, din actuala Piață a Unirii, muzeul de artă și-a deschis porțile pentru public la data de 21 august 1952 în clădirea fostei Redute, actualul sediu al Muzeului Etnografic de pe strada Memorandumului, cu 4 săli de expoziție, având drept colecții de bază patrimoniul Muzeului Ardelean și colecția Virgil CIOFLEC. Abia după 5 ani, în data de 7 aprilie 1957, muzeul a fost redeschis pentru public în Palatul Bánffy, inițial doar cu 6 săli de expoziție, care s-au extins apoi cuprinzând toată clădirea până în anul 1970.²

Introduction

■ At the beginning of this year's November, the Cluj-Napoca Museum of Arts set out on a series of cultural events with the purpose of celebrating 60 years since the foundation of this institution in Cluj, with the document no. 3331/1951, at the proposal of the Permanent Commission for Arts and Culture from February 7, 1951. Although initially the Bánffy Palace from today's Unirii Square had been suggested as future location, the museum of art opened for the pub-

În prezent, muzeul și monumentul conviețuiesc organic, fiind percepute ca un tot unitar de către vizitatorii săi, care îi trec pragul atât pentru a-i studia colecțiile, cât și pentru a cunoaște arhitectura sau interioarele unuia dintre cele mai bogate și rafinat decorate palate baroce clujene. Din dorința de a sprijini inițiativa Muzeului de Artă Cluj-Napoca în celebrarea aniversării a 60 de ani de existență, un eveniment care considerăm că ar fi generat un fenomen mediatic mult mai puternic în alte colțuri ale lumii, s-a conturat oportunitatea redării sub forma unui studiu a câtorva aspecte inedite și mai puțin cunoscute legate de istoria reședinței nobiliare clujene a familiei BĂNFFY, din momentul construcției sale și până la naționalizarea din 1948. Apoi, preluarea acesteia de către muzeul de artă a prilejuit realizarea unor ample transformări în vederea instalării colecțiilor sale și implicit a unor adaptări necesare datorită schimbării funcțiunii sale inițiale din locuință și spații comerciale, în instituție cu spații destinate publicului larg, cercetării și păstrării unor valori artistice.

■ **Foto 1.** Guvernatorul Gheorghe BĂNFFY DE LOSONC (1746-1822), colecție privată
■ **Photo 1.** Governor George BĂNFFY DE LOSONC (1746-1822), private collection

1 Istoric de artă, SC UTILITAS CCPDRPC SRL, Cluj-Napoca, România
Art historian, UTILITAS Ltd., Cluj-Napoca, Romania

2 Călin STEGEREAN, extras din comunicatul prezentat în cadrul conferinței de presă din data de 31 octombrie 2011, care a avut loc la Muzeul de Artă Cluj-Napoca.

CO.RE. Built Heritage – ICOMOS Booklet Series, No. 2
CO.RE. Patrimoniul construit – Seria Caiete ICOMOS, nr. 2
CO.RE. Épített örökség – ICOMOS füzetek sorozat, 2. sz.

Authors/Autori/Szerzők: Sergiu NISTOR, KOVÁCS Kázmér, Dan MOHANU, SZABÓ Bálint
 Publisher/Editura/Kiadó: Utilitas, Cluj-Napoca/Kolozsvár, 2011

■ Today we are witnessing a development of the heritage protection methods that has never been seen before, which is naturally accompanied by a diversification of the specialized terminology. Nevertheless, regardless of the fact that this field is already a well acknowledged one, where the concepts have the purpose of naming the different intervention types, we may see in the international historiography that there are various preferences for one term or another, sometimes without taking into account their nuances.

“CO.RE. Built heritage”, published in the second issue of the *Caiete ICOMOS* series in Romanian, comes to answer this need to clarify the terminology in heritage protection theory and practice, where its standardization is essential in order to eliminate the confusion which might result after possible new interpretations of this subject.

This study, signed by the four authors, specialists and personalities with wide experience in this field, explores within the four essays concepts like conservation, restoration, rehabilitation, revitalization, reconstruction, reintegration and renovation, offering everyone who approaches this area a series of theoretical marks supported by bibliographical references and practical marks through the illustrating examples.

In the first of these essays, *Terminology and Methodology in Heritage Protection: Within the International Documents*, Sergiu NISTOR discusses the categories of concepts specific for the built heritage that are to be found in international conventions and recommendations, dividing the terms into two categories: the ones that refer to the subjects of protection (cultural good,

■ Astăzi asistăm la o dezvoltare fără precedent a metodelor de protecție a patrimoniului, care este însoțită în mod firesc și de o diversificare a terminologiei de specialitate. Însă, cu toate că acest domeniu este deja unul consacrat, unde noțiunile au rolul de a numi diferitele tipuri de intervenție, în istoriografia internațională se constată multiple preferințe pentru unul sau altul dintre termeni, uneori fără a se ține seama de nuanțele acestora.

Titlul, *CO.RE. Patrimoniul construit*, apărut în nr. 2 al seriei *Caiete ICOMOS*, vine să răspundă nevoii de clarificare a terminologiei din domeniul teoriei și practicii protecției patrimoniului, în condițiile în care o tratare unitară a acesteia este vitală pentru a înlătura confuziile ce pot decurge din eventualele noi interpretări ale subiectului.

Lucrarea semnată de cei patru autori, specialiști și personalități cu o vastă experiență în această arie, explorează prin intermediul a patru eseuri sensul noțiunilor de conservare, restaurare, reabilitare, revitalizare, reconstrucție, reintegrare și renovare, oferind tuturor celor care se apropie de acest domeniu o serie de repere teoretice, susținute de referințe bibliografice și practice, prin exemple ilustrative.

În primul dintre aceste eseuri, *Terminologie și metodologie în protejarea patrimoniului: parcursul documentelor internaționale*, Sergiu NISTOR tratează categoriile de noțiuni specifice patrimoniului construit prezente în convențiile și recomandările internaționale, împărțind termenii în două categorii: cei referitori la bunurile subiect al protecției (bun cultural, patrimoniu cultural și arhitectural, monument, monument istoric, centru

■ Napjainkban az örökségvédelmi módszertan előzmény nélküli fejlődésének vagyunk tanúi, amelyet természetesen a szakszókincs változatossá válása is kísér. Annak ellenére, hogy ez a szakterület már rendelkezik egy elfogadott szaknyelvvvel, amelyben a szakkifejezések rendeltetése az eltérő típusú beavatkozások megkülönböztetése, a nemzetközi könyvészetben gyakran előnyben részesítik egyik vagy másik szakkifejezést, mellőzve a jelentésbeli árnyalatokat.

A *CO.RE. Épített örökség* című román nyelvű kiadvány, amely az *ICOMOS füzetek* sorozat második köteteként jelent meg, az örökségvédelem elméletében és gyakorlatában használt terminológia tisztázásának szükségességére válaszol, amennyiben ennek egységes módú kezelése életbevágó ahhoz, hogy elkerülhetők legyenek az esetleges eltérő értelmezésekből származható félreértések.

A gazdag szakmai tapasztalattal rendelkező négy szerző egy-egy tanulmányban tisztázza az állagmegóvás, restaurálás, helyreállítás, újrahasznosítás, rekonstrukció, reintegrálás és felújítás fogalmak értelmét, és ezzel a szakterület iránt érdeklődőknek eligazítással szolgál: egyrészt elméletiekkel, amelyeket könyvészeti hivatkozások támasztanak alá, másrészt gyakorlatiakkal, a szemléltető példák révén.

Az első, *Terminológia és módszertan az örökségvédelemben: a nemzetközi okiratok áttekintése* című tanulmányban Sergiu NISTOR a nemzetközi egyezményekben és ajánlásokban szereplő, épített örökség védelmére vonatkozó fogalomcsoportokat tárgyalja. A szakkifejezéseket két csoportba osztja: a védelem tárgyára, vagyis a javakra vonatkozókat (kulturális javak, kulturális

Liber discipulorum. Studies Celebrating Prof. Kovács András 65th Anniversary
Liber discipulorum. Studii la aniversarea de 65 de ani a prof. Kovács András
Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára

Coord./Coord./Szerk.: KOVÁCS Zsolt, SARKADI NAGY Emese, WEISZ Attila

Published by/Publicat de/Kiadja: Transylvanian Museum Society/Societatea Muzeului Ardelean/Erdélyi Múzeum-Egyesület,
 Entz Géza Foundation for Cultural History/Fundația de Istoria Culturii Entz Géza/Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány,
 Cluj-Napoca/Kolozsvár, 2011

■ The present volume is a collection of 23 studies by young art historians published as homage to Professor András KOVÁCS, who played an essential role in the reorganization and appropriate functioning of the Hungarian line of the Art History specialization at the Babeș-Bolyai University in Cluj-Napoca. The volume's introduction consists in a bibliography of the works of András KOVÁCS, which also outlines the Professor's main research lines, mainly focused on the various phenomena related to art history on Transylvanian territory in mediaeval and pre-modern times.

Thematically, the studies deal with a series of aspects related to art history in Transylvania between the 14th and 20th centuries. Methodologically, besides analysing the artworks, they are aimed at reconstructing the historic and social context in which these were created. The volume's main focal points relate to the art of Renaissance (Brașov Citadel, the decorations of princely palaces, Gilău Castle, Renaissance architecture in Cluj, etc.) and Baroque (altars of the former Trinitarian church in Alba Iulia, the iconography of St. Gregory the Illuminator, Viennese influences in the Baroque architecture of Carei, Baroque religious paintings in Oradea). However, several studies dwell on another series of interests, connected to the Middle Ages (the Calvinist Church in Turda or the murals in the choir of Sibiu's Lutheran Church), to Historicism (public fountains and the building of the Industrial Museum in Târgu Mureș, the mansions in Sântămăria Orlea and Zaul de Câmpie, drafts for the royal residence in Hunedoara) or various aspects characterizing applied arts (activity of the REICHMUT workshop in Sighișoara in the beginning of the 16th century, Renaissance textiles, guild objects in church collections).

Zsolt KOVÁCS

■ Volumul reunește 23 de studii ale unor tineri istorici de artă, publicate în omagiul profesorului universitar András KOVÁCS, cel care a jucat un rol primordial în reorganizarea și buna funcționare a secției maghiare a specializării de istoria artei de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj. O bibliografie a lucrărilor celui omagiat introduce volumul, conturând și principalele direcții de cercetare ale acestuia, concentrate mai ales asupra diferitelor fenomene ale istoriei artei de pe teritoriul Transilvaniei din perioada medievală și premodernă.

Din punct de vedere tematic, studiile incluse în volum urmăresc o serie de aspecte legate de istoria artei din Transilvania în perioada dintre secolele al XIV-lea și al XX-lea, metodologic urmărind, pe lângă analiza operelor de artă, reconstituirea contextului istoric și social în care acestea au fost create. Principalele accente ale volumului se axează pe problematica artei renașterii (citadela din Brașov, decorațiile palatei principiare, castelul din Gilău, arhitectura renașcentistă din Cluj, etc.) și baroce (altarele fostei biserici trinitariene din Alba Iulia, iconografia Sfântului Grigore Iluminatorul, influențe vieneze în arhitectura barocă din Carei, picturi religioase baroce din Oradea), dar sunt prezente cu mai multe studii și o serie de preocupări legate de perioada evului mediu (biserica reformată din Turda, picturile murale din corul bisericii evanghelice din Sibiu), a istorismului (fântâni publice și clădirea Muzeului Industrial din Târgu Mureș, castelele din Sântămăria Orlea și Zaul de Câmpie, proiectele reședinței regale din Hunedoara) sau de unele aspecte ale artelor aplicate (activitatea atelierului REICHMUT din Sighișoara la începutul secolului al XVI-lea, textile renașcentiste, obiecte de breaslă în colecții bisericesti).

Zsolt KOVÁCS

■ A kötet fiatal művészettörténészek KOVÁCS András professzor tiszteletére kiadott 23 tanulmányát tartalmazza, aki kulcsfontosságú szerepet játszott a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem művészettörténeti szaka magyar nyelvű tagozatának újjászervezésében és megfelelő működtetésében. A kötetet az ünnepelt publikációs listája indítja, amely körvonalazza az általa követett fontosabb, főként Erdély különböző, középkori és kora újkori művészettörténeti jelenségeire összpontosított kutatási irányait.

Tematikai szempontból a kötetben megjelenő tanulmányok a XIV–XX. századi Erdély művészettörténetének kérdéseit tárgyalják, módszertani szempontból pedig a műalkotások elemzése mellett, azok történelmi és társadalmi körülményeinek rekonstruálására is összpontosítanak.

A kötet főként a reneszánsz (a brassói fellegrvár, a fejedelmi paloták díszítése, a gyalui várkastély, Kolozsvár reneszánsz építészete stb.) és a barokk (a gyulafehérvári hajdani trinitárius templom oltárai, Világosító Szent Gergely ikonográfiája, bécsi hatások Nagykaroly barokk építészetében, nagyváradi barokk egyházi festmények) stílus kérdéseit tárgyalják, viszont több tanulmányt szenteltek a középkornak (a tordai református templom, a nagysebeni evangélikus templom szentélyének falképei), a historizmusnak (marosvásárhelyi köztéri kutak és az iparmúzeum, az őraljaboldogfalvi és mezőzáhi kastélyok, a vajdahunyadi királyi várkastély tervei) vagy bizonyos iparművészeti kérdéseknek is (REICHMUT segesvári műhelyének tevékenysége a XVI. század elején, reneszánsz textíliák, egyházi gyűjtemények céhes tárgyai).

KOVÁCS Zsolt

Illustrated Dictionary of Historic Roof Structures
Dicționar ilustrat de șarpante istorice
Történeti fedélszerkezetek illusztrált szakszótára

Authors/Autori/Szerzők: SZABÓ Bálint, KIRIZSÁN Imola
 Publisher/Editura/Kiadó: Utilitas, Cluj-Napoca/Kolozsvár, 2011

■ The specialised dictionary, similarly to its previous editions by the same authors, fills a void. It offers an opportunity for Romanian, but especially Hungarian specialists (and not only for them), to acquaint themselves with the notions related to historic structures, above all roof structures, and to use them correctly.

It enumerates the relevant Romanian technical terms in alphabetical order, respectively their Hungarian equivalents. The roof structures' presentation, done according to historical periods, takes into consideration not only criteria that are related to structure, building mechanics, materials and technology; it covers a much wider range. Naturally, it contains notions related to architecture and art history. In addition, terms related to the methodology of a scientific approach and to the research of load-bearing structures are also included.

Thus, the book is more than just a dictionary. It contains not only speciality terms, but also notions pertaining to the domain of investigation and rehabilitation of historic roof structures, inserted in a strict logical structure. The terms act upon the logical order of the roof structure expertise, necessary in all cases: identification and survey, determining insufficiencies, revealing the causes of insufficiencies, monitoring performance expectations. These are followed by the terms defining the steps of the rehabilitation process proper (such as: eliminating the causes of insufficiencies, fulfilling of the basic requirements related to the structure's solidity). The dictionary is accompanied by illustrations.

It is a thorough work that covers every detail. Moreover, the authors promise further corrections and completions in the next edition.

All in all, this is a highly useful work. It is worthwhile to leaf through the book.

■ Dicționarul de specialitate, similar edițiilor precedente îngrijite de aceiași autori, umple un gol. Oferă o oportunitate specialiștilor români, dar mai ales celor maghiari (și nu doar lor), să se familiarizeze cu noțiunile legate de structurile istorice, în special de șarpante și să le folosească în mod corect.

Enumeră în ordine alfabetică termenii de specialitate relevanți în limba română, la care adaugă variantele lor în limba maghiară. Prezentarea pe perioade istorice a șarpantelor are în vedere nu doar criterii legate de structură, mecanica construcției, materiale și tehnologie, ci cuprinde o scară mult mai largă. În mod firesc, conține și termeni de arhitectură sau de istoria artei precum și expresiile care se referă la mijloacele de abordare științifică și de cercetare a structurilor portante.

Așadar, cartea aceasta este mai mult decât un simplu dicționar. Nu conține doar termeni de specialitate, ci și noțiuni referitoare la cercetarea și reabilitarea șarpantelor istorice, care sunt ordonate după un sistem logic. Termenii de specialitate sunt dispuși în funcție de ordinea logică a expertizei de șarpante, necesară în fiecare caz: identificare și relevare, constatarea insuficiențelor, identificarea cauzelor insuficiențelor, monitorizarea exigențelor de performanță. Aceștia sunt urmați de termenii referitori la pașii propriu-ziși ai procesului de reabilitare (de ex.: eliminarea cauzelor insuficiențelor, îndeplinirea cerințelor de bază legate de fiabilitatea structurii). Dicționarul este însoțit de ilustrații.

Este o lucrare meticuloasă, atență la detalii. Mai mult, autorii promit rectificări și completări în ediția următoare.

În forma sa actuală, poate fi considerată o lucrare foarte utilă, care merită să fie răsfoită.

■ A szakszótár, ugyancsak a szerzők által ápoltt elődeihez hasonlóan, egy űrt tölt be. Lehetőséget kínál a román, de főleg a magyar szakembereknek (és nemcsak nekik), hogy a történeti szerkezetekkel, jelesen a történeti tetőszerkezetekkel kapcsolatos fogalmakat megismerjék, illetve helyesen használják.

Felsorolja az idevágó román szak kifejezéseket betűrendi sorrendben, valamint ezek magyar változatát. A fedélszerkezetek történeti korok szerinti bemutatása nem csupán szerkezeti, épületmechanikai, anyagtani és technológiai szempontokat tart szem előtt, hanem ennél sokkal szélesebb skálát ölel fel, természetes módon, építészeti és művészettörténeti fogalmakat is tartalmaz. Helyet kapnak ugyanakkor a tartószerkezetek tudományos megközelítésének és a kutatás eszköztárának kifejezései is.

Jelen könyv tehát több, mint egy szótár. Nemcsak „száraz” szakszavakat tartalmaz, hanem a történeti fedélszerkezetek vizsgálatának és reabilitációjának tárgykörébe tartozó fogalmakat is, egy logikus rendszerbe fogva. A szakkifejezések a minden esetben szükséges fedélszerkezeti szakvélemény logikus sorrendjéhez igazodnak: azonosítás és felmérés, hiányosságok megállapítása, a hiányosságok okainak feltárása, teljesítményelvárások ellenőrzése. Ezt követik a tulajdonképpeni reabilitációs folyamat lépéseinek (úgy mint: a hiányosságok okainak felszámolása, a szerkezet megbízhatóságához fűződő alapkövetelmények teljesítése) szakkifejezései. A szótárt illusztrációk kísérik.

Alapos, részletekre kiterjedő munka. Mi több, a szerzők további javításokat és kiegészítéseket ígérnek az elkövetkező kiadásban.

A könyv önmagában hasznos munka, érdemes kézbe venni.